

Cite: Libanova, Ella (2024). Rezyliientnist sotsioekonomichnoi systemy Ukrainy do shokiv, sprychunenykh viinoiu: spetsyfika formuvannia i reahuvannia [Resilience of the Socio-Economic System of Ukraine to the Shocks Caused by the War: Specifics of Formation and Response]. *Demografiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 4 (58), 3–23.

УДК 314 (477)

JEL Classification: D70

ЕЛЛА ЛІБАНОВА, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф., дир.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: libanova@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7170-7159

Scopus ID: 36091519900

Researcher ID: AAZ-5395-2020

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ СОЦІОЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО ШОКІВ, СПРИЧИНЕНИХ ВІЙНОЮ: СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ І РЕАГУВАННЯ

Повномасштабна агресія РФ спричинила низку принципово нових для України шоків, на пристосування до яких не було ні економічних, ні хронологічних ресурсів. Здатність передбачати можливі удари, швидко оговтуватись від потрясінь і пристосовуватись до нової реальності (постійних бомбардувань, руйнування житла, відсутності електроенергії, мобілізації, недоступності зручних транспортних зв'язків з іншими країнами тощо) набула критичного значення.

Сила і характер воєнних шоків визначають нові методи й інструменти їх передбачення і вимірювання, що є вкрай складним в умовах неминучого під час війни обмеження інформації — як суцільної, так і вибіркової. За таких умов вимірювання фактичного стану системи після початку дії шоків спирається на моделі та big data, а оцінювання та прогнозування, передусім ex ante, — на моніторинг, зокрема на визначені траєкторії розвитку. Визначення можливих реакцій на наслідки шоків потребує з'ясування основних аспектів формування та реалізації резильєнтності (природно-ресурсний, економічний, демографічний, соціопсихологічний) з урахуванням їх взаємо-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2024. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

зв'язків та різної швидкості змін, повноважень і можливостей окремих суб'єктів управління (наднаціональних, національних, локальних, особистісних), як-от з'ясування специфічної ролі ресурсів домогосподарств та їхньої споживчої поведінки.

Особливої ваги набуває масштаб системи та відповідні інструменти реагування, орієнтація на моно- чи полісуб'єктне управління, на механізми координації та формальність / неформальність інституцій. В Україні дуже важливими виявилися неформальні інституції переважно локального рівня (територіальна оборона, волонтерський рух тощо).

Ключові слова: резильєнтність; шоки, спричинені війною; аспекти резильєнтності; вимірювання і прогнозування ризиків та можливостей; суб'єкти та інструменти; роль домогосподарств у резильєнтності під час війни.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Швидкість формування різноманітних викликів та їх різноманітність, трансформація викликів у загрози, а останніх у шоки закономірно зумовлюють нові вимоги до здатності систем їм протистояти, абсорбувати та поглинати дестабілізаційні впливи, швидко відновлюватись й адаптуватись до змін, зберігати свої основні функції. Саме здатність швидко нормалізуватись і протистояти непередбачуваним потрясінням є резильєнтністю (*resilience* — пружність, стійкість, опірність) [1—5]. Унаслідок шоку система відповідно до рівня своєї резильєнтності може опинитися в ситуації колапсу (недостатня резильєнтність) або відновитися до рівня, вищого за докризовий.

Теоретичні конструкції резильєнтності переважно стосуються природних або техногенних шоків, період максимальної інтенсивності яких є доволі коротким. Україна ж наразі стикнулася із шоками принципово іншого походження — цілеспрямованими зовнішніми зусиллями упродовж ось уже двох із половиною років зруйнувати її державність, зокрема економіку та інфраструктуру, змусити населення масово виїжджати за кордон. Мова йде не про т.зв. повільні опіки (*slow burns*) — шоки, що повільно розвиваються, навіть за посилення їх впливів (пандемія *Covid-19* чи економічна криза 2007—2008 рр.), а про регулярні інтенсивні удари по об'єктам цивільної інфраструктури, яка забезпечує життєдіяльність людей: їх сила не тільки не знижується, а навпаки зростає через усвідомлення агресором своїх можливостей наносити максимально болючі потрясіння. І на відміну від обмежених у часі, хоча і тривалих, шоків, які світова цивілізація переживала в минулому, перспективи закінчення дії потрясінь, викликаних війною Росії проти України, є доволі невизначеними. Відповідно невизначеними є масштаби та глибина руйнувань, передусім в Україні, але не тільки — є багато доказів зв'язків кризи світового порядку, наростання проблем із рівнем та якістю життя у різних країнах із російсько-українською війною. Саме тому, що глобальні її наслідки далеко виходять за межі дуже комплексних і глибоких криз, з'ясування перспектив розбудови резильєнтності наявної світової системи, Європи / ЄС, України *etc* мають і

теоретичне, і суто прикладне значення. Розв'язання цієї задачі, безумовно, лежить у военній площині, але самі по собі воєнні успіхи не дають жодних гарантій майбутньої життєздатності — потрібні ефективні запобіжні заходи, здатні убезпечити світ від карколомних потрясінь. Розроблення і впровадження такого роду заходів потребує адекватних оцінок реальної ситуації, визначення наявних / потенційних загроз, їх імовірності й сили.

Метою дослідження є комплексна характеристика категорії «резильєнтність», її аспектів, методів формування та підтримки, суб'єктів та інституційних інструментів. Дослідження виконане із застосуванням найбільш поширених теоретичних напрацювань щодо резильєнтності з позицій системного підходу, історичного, логічного та порівняльного **методів**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні й фінансові потрясіння, міграційна криза та різкі демографічні зміни, політичні, кліматичні, енергетичні й інші проблеми і загрози, з якими світ стикнувся на початку 2000-х рр., спонукали міжнародні інституції та національні уряди розробити концептуальні засади резильєнтності — політики запобігання неминучим новим небезпекам і викликам та ефективного реагування на них. Зміст цього терміна змінювався від 1940-х рр. із поширенням спочатку у психології, а пізніше — в екології, фізиці, металургії та інших галузях знання і соціальних практиках. Найбільш значущими у соціоекономіці є роботи М. Бруне (M. Bruneau) і А. Рейнхорна (A. Reinhorn) [1], К. Бене (C. Béné), Р. Г. Вуда (R. G. Wood), А. Ньюшама (A. Newsham), М. Девіса (M. Davies) [2], М. Кека (M. Keck) і П. Сакдаполрака (P. Sakdapolrak) [3], Ж. Брістова (G. Bristow), А. Хіалі (A. Healy), Л. Норріса (L. Norris) [4], Т. Навраксікса (T. Navracsics) та В. Суча (V. Sucha) [5], С. Хергіні (S. Gherghina), С. Волінтіру (C. Volintiru), Г. Стефана (G. Stefan) і А. Агачі (A. Agachi) [6]. Їх автори приділили багато уваги різним аспектам резильєнтності, визначенню її відмінностей від інших системних характеристик суспільства, аналізу управлінських практик. Але глобальна криза останніх років, пов'язана із новими шоками, зокрема поширення політичного напруження на різні осередки цивілізації, змушують до поглиблення вивчення особливостей катастрофічного впливу війни на здатність сучасного суспільства чинити опір спрабам тотального руйнування самих умов життєдіяльності людства.

Відповідно **новизна дослідження** полягає у виявленні особливостей шоків, спричинених війною, і відповідних реакцій на них, ролі неформальних інституцій, внеску поведінки домогосподарств щодо формування додаткових / альтернативних джерел опірності шокам та споживання усієї соціоекономічної системи, особливостей інформаційного поля соціоекономічних досліджень під час війни.

Основні результати. Значне зростання швидкості формування різноманітних викликів та їх різноманітність, трансформація викликів у загрози, а останніх у шоки закономірно зумовлюють нові вимоги до здатнос-

ті систем їм протистояти, абсорбувати та поглинати дестабілізаційні впливи, швидко відновлюватись й адаптуватись до змін, зберігати свої основні функції — здатність швидко нормалізуватись і протистояти непередбачуваним потрясінням. Ступінь резильєнтності визначає постшоковий стан системи — від колапсу та розпаду / зламу до рівня, вищого за докризовий.

Коректне оцінювання життєздатності системи (ступеня її резильєнтності) спирається на відповідні методичні та інформаційні напрацювання, включно із уточненням змісту категорії, її зв'язку із дотичним понятійним апаратом, передовсім із сталістю (*sustainability*). Обидві категорії пов'язані зі здатністю системи підтримувати своє існування в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі і водночас мають суттєві відмінності щодо сутності, фокусування та часового горизонту (табл. 1).

Таким чином, резильєнтність — це здатність оговтуватись від потрясінь й адаптуватись до змін переважно у короткостроковій перспективі, тоді як сталість — це довготривала здатність системи витримувати навантаження і бути збалансованою.

Попри безперечну важливість усталеності розвитку для продовження існування людської цивілізації поза межами життя одного покоління, є ситуації, коли першочергового значення набуває саме здатність швидко

Таблиця 1. Порівняння стійкості і сталості (*resilience vs sustainability*) соціоекономічної системи

Характерні риси	Стійкість — <i>resilience</i>	Сталість — <i>sustainability</i>
сутність	здатність системи абсорбувати і поглинати шоки, швидко відновлюватись й адаптуватись до змін, зберігаючи свої основні функції	довгострокова здатність системи задовольняти поточні проблеми, не ставлячи під загрозу можливості розвитку майбутніх поколінь
часовий горизонт	короткотермінові реакції на потрясіння та кризи, що передбачає здатність швидко відновлюватись	підтримання рівноваги у довгостроковій перспективі з урахуванням віддалених наслідків поточних дій
інструменти	здатність адаптуватись й змінюватись, реагуючи на потрясіння, що передбачає вивчення досвіду й коригування стратегій задля кращих відповідей на майбутні потрясіння	витривалість і здатність зберігати рівновагу упродовж тривалого часу в результаті стратегічних рішень, які забезпечують життєздатність системи без виснаження ресурсів і завдання шкоди майбутньому
фокусування	відновлення й адаптація до конкретних шоків (стихійні лиха, економічні кризи, епідемії, війни)	широка довгострокова життєздатність системи шляхом підтримування упродовж тривалого часу збалансованого стану

Джерело: розроблено автором.

відновлюватись. І у такій ситуації опинилась Україна з початком повномасштабної агресії — без здатності витримати катастрофічної сили шок і продовжити своє життя попри всі руйнування годі й думати про збереження у недоторканості ресурси для майбутніх поколінь, це стане просто непотрібним, нових поколінь українців не буде, як не буде і вільної демократичної України. Отже, в цьому контексті нагальним слід визнати пріоритет резильєнтності, хоча в пововоєнні часи, цілком імовірно, модель розвитку враховуватиме передусім цілі й завдання усталеності.

Резильєнтності не можна досягти без здатності (уміння) передбачати шок, включно із силою та характером збурюючої дії, опиратися йому, адаптуватися та відновлюватися [7]. Безумовно, всі ці здатності рідко притаманні одній і тій само системі, принаймні, нарівно. Але саме вони зрештою і визначають її резильєнтність.

Але що є шоком? Шок — це подія із переважно негативними наслідками упродовж відносно короткого періоду (на відміну від кризи з її довготривалою дією), в екстремумі — зі зламом попереднього стану соціоекономічної системи. Найчастіше шоки пов'язані із:

- глобальним спадом або змінами глобальної кон'юнктури, що віддзеркалюються на попиті на національні / локальні товари та витрати;
- спадом у галузях, критично важливих для національної / локальної економічної діяльності;
- комплексними зовнішніми впливами (природними або техногенними катастрофами, війнами).

Відповідно до сили шоку виокремлюють три основні варіанти реагування [8]: 1) у випадку слабого впливу чинити опір, абсорбуючи наслідки (абсорбційна здатність — *absorptive capacity*); 2) у випадку помірного впливу пристосовувати систему, змінюючи її параметри (адаптивна здатність — *adaptive capacity*); 3) у випадку екстремально сильного впливу трансформувати систему (трансформаційна здатність — *transformative capacity*).

Абсорбція — здатність системи відновлюватись після шоку, що включає передбачення, планування, подолання та відновлення після конкретних шоків і короткочасних стресів. Здатність до абсорбції є мірою забезпечення стабільності, завдяки спрямуванню на запобігання та/або обмеження негативного впливу потрясінь на окремі інституції: домогосподарства, громади, підприємства, органи влади тощо. Але, безперечно, далеко не всі шоки можна передбачити — прикладом такого абсолютно непередбачуваного шоку є пандемія *Covid-19*, яка збурила економічні, демографічні, соціальні і політичні проблеми не тільки в окремих країнах, а й у світі загалом.

Адаптація — внесення необхідних некардинальних змін для кращого пристосування до нової ситуації із тривалими непередбачуваними шоками. Відповідно адаптаційна здатність полягає в гнучкості та здатності вносити

Рис. 1. Схема формування резильєнтності
 Джерело: розроблено автором.

поступові зміни на постійній основі шляхом пристосування, навчання та інновації. Наприклад, та ж пандемія по-різному вплинула на життєдіяльність різних країн, і переважною мірою різниця пов'язана із якістю політичних рішень, які не спричинили докорінної зміни системи, зокрема державних інституцій.

Трансформація — здатність здійснювати принципові зміни для мінімізації наслідків шоків у майбутньому. Трансформація стосується фундаментальних змін у глибинних структурах, що спричиняють або збільшують вразливість. Зокрема, збройна агресія проти України, що безперечно, є екстремально сильним шоком, спричинила радикальні економічні зрушення, катастрофічне падіння рівня життя значної частини населення, широкомасштабну міграцію як в межах України, так і за кордон, нанесла поки що невимірювану шкоду багатьом природним об'єктам. І реакцією на цей екстремальний шок закономірно стала повна трансформація чи не всіх суспільно-економічних підсистем України.

Ілюстрацією різниці між абсорбційною, адаптивною та трансформаційною реакцією на шоки може слугувати відповідь ЄС на фінансову кризу 2008 р. Короткостроковою реакцією на загрозу банкрутства банків і виникнення системної кризи стало надання фінансової підтримки банкам (абсорбція). Наступним кроком стало утворення системи фінансової безпеки Банківського союзу, що спричинило низку важливих змін роботи банківської системи (адаптація). Нарешті, поштовх до поглиблення союзу ринків капіталу є свого роду трансформацією, що передбачає значний відхід від банківського фінансування за збереження основної функції системи фінансового посередництва [9]. Отже, нарощування сили реакції відбувалося поступово мірою посилення впливу самої кризи — від слабкої до сильної. Приблизно за такою само траєкторією розвивались події *Covid-19* — спочатку захворювання охопило окремі території, поступово поширюючись і змушуючи уряди країн вдаватися до різнопланових заходів захисту.

Принципово інша ситуація війни: шок від самого початку є екстремально сильним і потребує максимуму зусиль для збереження системи; фактично мова йде виключно про її трансформацію, натомість абсорбція й адаптація грають лише допоміжну роль. Додаткові труднощі пов'язані із необхідністю відразу залучати значні ресурси, відволікаючи їх від традиційних напрямків. Винятковою є і тривалість цього шоку — тільки повномасштабна агресія РФ триває понад два з половиною роки поспіль, а бойові дії в окремих регіонах України відбуваються понад 10 років. Відповідних травм зазнали і інфраструктура, і економіка, і довкілля, і люди. Найбільш складним є психологічний шок із непередбачуваними наслідками. Здатність соціоекономічної системи протистояти воєнним шокам пов'язана із її реагуванням на дії ворога, які тривають — триває саме по собі збройне зіткнення, удари по інфраструктурі, спроби окупації території тощо.

Резильєнтна система здатна опиратись одночасно низці шоків, і саме досягнення та підтримка цієї здатності є одним із найважливіших орієнтирів кризової державної політики. Безумовно, існують шоки, реакція на які потребує не тільки задіяння усіх внутрішніх ресурсів опору, а й зовнішньої допомоги, і війна країн, різних за своїм воєнним, економічним, демографічним потенціалом, є саме таким шоком.

Виміри формування й реалізації резильєнтності. Принципово важливим є комплексне трактування резильєнтності — не існує окремої демографічної, економічної, екологічної чи політичної резильєнтності. Натомість можна говорити про демографічний, економічний, екологічний чи соціальний виміри / прояви.

В умовах посилення шоків, зумовлених передусім економічними й екологічними руйнаціями, необхідно одночасно давати відсіч ворогові, відновлювати об'єкти критичної інфраструктури, забезпечувати функціонування економіки, підтримувати на прийнятному рівні якість життя на-

Рис. 2. Основні виміри формування та реалізації резильєнтності
Джерело: розроблено автором.

селення — потрібні ресурси. А навіть за отримання масштабної допомоги ресурси України — фінансові, економічні, енергетичні і, головне, людські — знаходяться на межі виснаження.

Резильєнтні суспільства мають необхідні й часто достатні навички, інструменти, політичну волю та громадську підтримку для уникнення / пом'якшення негативних наслідків змін для окремих осіб, спільнот, економіки та довкілля, для використання можливостей, які приходять із такого роду змінами для людей, націй / країн та планети загалом [10].

Демографічний вимір — це здатність населення відновлюватись кількісно й якісно, попри погіршення якості життя внаслідок шоку, при чому мова йде не так про збереження чисельності населення, як про створення всім членам суспільства широкого і рівного доступу до можливостей [11], тобто про багатовимірний концепт взаємозв'язку демографічних факторів, економічної й соціальної динаміки та інституційних можливостей.

Відновлення демографічної сфери відбувається значно повільніше, ніж, скажімо, економічної, оскільки практично неминучими наслідками системних потрясінь, а воєн і поготів, є підвищення смертності, зниження народжуваності, масштабні міграційні хвилі, зростання і загострення захворюваності, руйнування сімей тощо. Зазвичай сам процес демографічного відновлення розпочинається після послаблення або навіть подолання шоку у формі компенсаторних демографічних подій — переважно після війни спостерігається підвищення народжуваності, повернення частини мігрантів з евакуації, зниження дочасної смертності, пов'язаної із воєнними діями тощо.

Процес демографічного відновлення може розтягтися на десятиріччя або відбуватися, навпаки, доволі швидко — відновлення чисельності населення України до рівня 1941 р. зафіксовано першим же повоєнним переписом 1959 р., а Білорусі — лише переписом 1979 р.

Економічний вимір — це статична й динамічна властивість швидко відновлювати основні показники розвитку і функціонування, зруйновані під

впливом різних шоків економічного та неекономічного походження. Статична резильєнтність пов'язана із ефективним розподілом наявних ресурсів, а динамічна — із прискоренням відновлення, зокрема через реконструкцію основних фондів. Відповідно перша полягає у найкращому використанні ресурсів, доступних у конкретний момент часу, на відміну від динамічних наслідків реконструкції, які впливають на часову траєкторію розвитку економіки. Статична стійкість має великий потенціал для зменшення витрат на відродження у простий і недорогий спосіб, але вона зазвичай ігнорується на користь більш складної й більш дорогої динамічної стійкості, зосередженої на швидкості відновлення.

Вибір між більш тривалим та дешевшим відновленням економіки і швидшим та дорожчим визначає тривалість відродження й інших сфер життєдіяльності суспільства. Зокрема, відновлення економіки безпосередньо віддзеркалюється на стані інфраструктури, включно із критичною, на довкіллі, на якості життя населення, а отже, на міграційних процесах, на параметрах народжуваності й смертності, на пропозиції робочої сили. Так само пропозиція робочої сили в умовах трудодефіцитності безпосередньо впливає на можливості економічного розвитку й подолання наслідків економічних шоків.

Енергетичний вимір. Воєнна природа шоку, прагнення агресора максимально зруйнувати можливості життєдіяльності і економіки, і населення, і політичної держави, потребують виокремлення енергетичного сектору, його спроможності функціонувати у нормальному режимі, адаптуватися до умов, що постійно змінюються, протистояти та швидко відновлюватися після реалізації загроз будь-якого виду. Кризова ситуація в енергетиці зумовлена вразливістю до ударів, відсутністю дієвих «запобіжників», наявністю проблем і вад, що породжують або посилюють піддатливість негативним впливам, може спричинити припинення енергозабезпечення споживачів, подолання якого й відновлення штатного режиму потребують ужиття спеціальних заходів.

Соціопсихологічний вимір пов'язаний із здатністю суспільства протидіяти шокам, зберігаючи ціннісні орієнтири і настанови й підтримуючи дошовкові стандарти якості життя, зокрема в контексті соціальної справедливості, на прийнятному і прийнятому цим суспільством рівні. Сьогодні світова цивілізація постійно зазнає впливу потрясінь в економіці, геополітичному середовищі, довкіллі, і ця кризова ситуація та ризики негативних впливів перетворюються на норму. Це, безумовно, змінює суспільну психологію, але водночас концепція резильєнтності часто виступає конструктом, що допомагає впоратися з турбулентністю, потрясіннями та стресами, притаманними XXI століттю [12]. Ефективним механізмом підвищення можливості населення долати труднощі та забезпечення мінімально прийнятної і водночас максимально досяжної якості життя під час криз, є система

соціальної підтримки, що дає змогу запобігати значним масштабам бідності, забезпечувати доступність для населення товарів та послуг певної кількості й якості (принаймні не нижче від встановлених стандартів), тобто гарантувати стійкість якості життя.

Природно-ресурсний вимір стосується здатності екосистем зберігати свою структуру і функції, протистояти руйнуванню або відновлюватися після них, підвищувати свою спроможність до трансформації, досягнення гнучкості, задоволення внутрішніх потреб простору господарської діяльності у самозбереженні та саморозвитку завдяки безперервній зміні структури її потенціалу і співпадінню вектору цільових орієнтирів із інноваційною моделлю повоєнної розбудови.

Досягнення екологічної резильєнтності територій, екосистем та сфер природокористування є компонентом загальних структурних реформ повоєнного відродження, формування оновленої просторової організації господарської діяльності, перенесення акцентів на системні зрушення, на виявлення детермінант, характерних для оновлених типів господарювання.

Локалізація резильєнтності. Здатність системи реагувати на потрясіння визначається її властивостями, ресурсами (наявними або потенційними) і доступними інструментами. Зі свого боку, і ресурси, і інструменти, і міра резильєнтності значно залежать від масштабу системи. Основними просторовими вимірами резильєнтності є глобальний, національний і локальний. Локальний поділяється на рівні відповідно до устрою країни. В Україні, як видається, варто виокремлювати область і територіальну громаду за однією шкалою і сільські / міські поселення — за другою; з огляду на багатоаспектну специфіку метрополісів їх резильєнтність доцільно вимірювати й моделювати окремо. Сама схема формування локальної резильєнтності принципово не відрізняється від схеми іншого рівня — та само залежність від ресурсів, від стану критичної інфраструктури, від ефективності управління, прав і функціоналу влади, її можливостей розпоряджатися наявними ресурсами та обов'язками щодо забезпечення життєдіяльності населення у площині відповідного територіального утворення, а ще задіяно принцип взаємозалежності всіх складових економічної системи, орієнтованих на забезпечення стійкості до викликів і загроз. Під час війни дуже часто саме низові (територіальні і суспільні) рівні беруть на себе відповідальність щодо прийняття рішення і упровадження його в практику управління. В контексті українського досвіду варто згадати територіальну оборону перших місяців, організацію життєдіяльності населення у прифронтових поселеннях, за необхідності евакуації *etc* — за усім цим стоять локальні інституції та локальні лідери. Є дослідження, результати яких підтверджують зв'язок стійкості громад під час збройного захисту, окупації та у процесі відновлення із якістю децентралізації та локального лідерства перед вторгненням [13].

Важливим є виокремлення суспільних рівнів — окремих спільнот / груп (за рівнем освіти, за соціальним статусом, за професією, за добробутом, за віком та статтю *etc*), домогосподарств і окремих особистостей. Ці рівні розрізняються, головним чином, за механізмами прийняття рішення про реагування: якщо на рівні спільноти вони приймаються відповідно до наявної формальної системи управління (колегіально чи одноосібно), то на рівні домогосподарства або окремої особи — виключно неформально; це стосується залучення додаткових ресурсів і зміни їх витрат, тобто споживчої поведінки.

Підвищення фінансового потенціалу населення поступово сприяє створенню запасу його міцності та знижує необхідність допомоги з боку держави, але різкий потужний шок, пов'язаний із падінням зайнятості й доходів, з руйнуванням звичних логістичних схем, здатний підірвати цю міцність і поставити під загрозу і рівень споживання, і баланси споживчих ринків. На практиці це віддзеркалюється, наприклад, у відсутності в торгівельній мережі товарів повсякденного попиту, що спостерігалось у перші тижні повномасштабної агресії РФ. У контексті становлення резильєнтної економіки країни фінансова поведінка населення має бути прозорою, передбачуваною та стабільною, сприятливою для зростання опірності ризикам воєнного часу. У протилежній ситуації зростатимуть панічні настрої, які можуть дестабілізувати фінансову систему, зумовити появу нових ризиків і загроз, пов'язаних із відтоком ресурсів, які могли б бути за певних умов інвестовані у вітчизняну економіку. Це знижуватиме загальну резильєнтність розвитку окремих домогосподарств та фінансової системи країни загалом.

Водночас домогосподарство може формувати нові власні ресурси, наприклад шукати альтернативні джерела електроенергії, опалювання житла, водопостачання тощо, які суттєво підвищують його опірність руйнуванню енергетичної системи. Отже, спостерігається тісний взаємозв'язок між моделями поведінки, резильєнтністю домогосподарств до ризикованих ситуацій та можливістю підвищення або принаймні збереження дошкокової якості їхнього життя.

Формування нової філософії споживання є вагомим чинником забезпечення резильєнтності населення, і вже через неї — резильєнтної економічної системи в країні. Війна, з одного боку, зруйнувала звичне життя українців, а з іншого — показала, наскільки важливо мати засоби та механізми, що дозволяють вижити за будь-яких умов. Саме перехід на свідоме споживання, з урахуванням корисності та необхідності того чи іншого продукту, товару, послуги, максимально ефективно та продумане використання наявних ресурсів забезпечить формування нової якості життя населення, а відтак — і резильєнтності економіки повоєнної України.

Оцінювання резильєнтності системи загалом і окремих її складових (сфер прояву) має першочергове значення для визначення пріоритетів у

забезпеченні потреб щодо реагування, адаптації та постшокового відновлення. Отже, результати оцінювання окрім суто фактологічної складової мають включати і прогностичну, причому прогноз потрібен і *ex post*, і *ex ante*. Фактологічна оцінка спирається на зміну базових індикаторів: в економіці, зазвичай, — обсягів виробництва, в екології — забруднення довкілля, в соціальній сфері — поширення бідності. Прогнозні оцінки будуються із використанням тих самих індикаторів на засадах багатосценарності за принципом *ex ante*, що, власне, і надає змогу розробляти запобіжні заходи.

Другим напрямом застосування результатів вимірювання та оцінювання є моніторинг прогресу / регресу у досягненні резильєнтності. Алгоритм передбачає наявність певної базової інформації про ситуацію в системі (дошокову або ту, що склалася на певну дату під впливом шоку) та визначення базової межі (контрольної / реперної точки), від якої вимірюються зміни резильєнтності.

Оцінювання резильєнтності з урахуванням багатоаспектності цього явища та його ресурсів — людських, соціальних, матеріальних (коштів, можливостей захисту) і фізичних (інфраструктурних, природних) потребує не лише узгодження показників, що охоплюють весь діапазон факторів, а й даних та алгоритмів, необхідних для обчислень [14] (табл. 2).

Відповідно система індикаторів резильєнтності має включати кількісні та якісні характеристики розвитку й вразливості. Джерелами даних є адміністративні реєстри, відомча та державна статистика, передусім формована із суцільних спостережень. Вибіркові обстеження так або інакше пов'язані із необхідністю забезпечення репрезентативності, тобто з інформацією про генеральну сукупність, що не завжди є доступною в кризових умовах — зокрема, це стосується даних про житловий фонд країни, склад підприємств, населення тощо. Звісно, війна обмежила доступ до всіх інформаційних ресурсів не тільки окупованих, а й прифронтових територій, і наявне інформаційне поле є дуже обмеженим щодо джерел даних; доводиться спиратися на різноманітні оцінки, зокрема із використанням моделей та *big data*. Проблемою є отримання достовірної інформації від населення у шоківі часи: традиційні надійні інструменти часто не спрацьовують, оскільки люди не завжди навіть самі собі готові зізнатися в оцінках та планах (бізнесових, міграційних, репродуктивних тощо), які йдуть урозріз із соціальними очікуваннями та *main stream*.

І система індикаторів, і моніторингові моделі, і інструменти управління мають істотні відмінності за масштабом системи: можливості наднаціонального / міжнародного, національного, локального (регіон, громада) та індивідуального (особистість / домогосподарство) рівнів відрізняються насамперед за інформацією й за повноваженнями.

Наприклад, локальна спроможність протидіяти шокам, адаптуватися до нових умов та відновлювати функції і структури після кризи чи руйнів-

ної події віддзеркалює весь спектр цінностей, а не дихотомію, в якій вона тісно пов'язана з наявністю або відсутністю ресурсів, охоплює основні структури та функції спільноти, зокрема інституційну спроможність, ринкові умови, процес прийняття рішень, критичну інфраструктуру чи ключові вразливості. Зазначене трактування резильєнтності віддзеркалює такі процеси: інституційне управління, конкурентоспроможність, верховенство права, кліматичну діяльність, кібербезпеку тощо [6], а отже, виокрем-

Таблиця 2. Процедура оцінювання резильєнтності

	Етапи	Категорії та індикатори	Характеристики
Виміри, чутливі до впливу часу та зовнішніх факторів	Ex post: початковий стан та потенціал	потенціал резильєнтності дошового стану розвитку <ul style="list-style-type: none"> • економіки з виокремленням • енергетичного сектору • соціально-психологічної ситуації • демографічної ситуації • довкілля; дошовий рівень вразливості <ul style="list-style-type: none"> • економіки з виокремленням енергетичного сектору • соціальної психології • населення • довкілля 	I. масштаб (особистість, домогосподарство, громада, регіон, держава, міжнародне об'єднання) II. методи (кількісні, якісні, об'єктивні, суб'єктивні)
	збурення: шокові / стресові зовнішні	стихійні лиха техногенні катастрофи спалахи захворювань політичні конфлікти економічні потрясіння соціальні катаклізми війни, збройні конфлікти	
	Ex ante: стан на визначену конкретну дату та траєкторія розвитку за різними сценаріями	потенціал резильєнтності стану розвитку <ul style="list-style-type: none"> • економіки з виокремленням • енергетичного сектору • соціальної психології • населення • довкілля; рівень вразливості <ul style="list-style-type: none"> • економіки з виокремленням енергетичного сектору • соціальної психології • населення • довкілля 	

Джерело: розроблено автором.

люються соціоекономічні, безпекові та політичні параметри резильєнтності громад, які можна виміряти за допомогою об'єктивних показників, опитування населення чи експертними оцінками. Соціоекономічні індикатори містять оцінки, спрямовані на соціально-економічну політику, критичну інфраструктуру (доступ до базових суспільних послуг і ресурсів), на виявлення загроз та можливостей на місцевому рівні. Для соціально-економічної політики важливою є локальна резильєнтність, вимір якої базується на оцінюванні місцевого добробуту з урахуванням вартості активів на одну особу, рівня бідності та цільових соціальних видатків на місцевому рівні.

Доступність базових публічних послуг визначається такими їх видами, найбільш інформативними щодо територіальної резильєнтності, як-от енерго-, водопостачання, медицина та освіта, і вимірюється суб'єктивно через опитування місцевих жителів та/або експертів з використанням 5—10-рівневих шкал [6]. Варто виокремлювати локальні ресурси в оцінюванні кожного індикатора резильєнтності: доступності комунальних послуг на базі застосування між- та внутрішньотериторіального підключення до відповідної інфраструктури, медичних послуг через характеристики розвитку відповідної інфраструктури (лікарні, лікарняні ліжка тощо), освітніх послуг з урахуванням людських і матеріальних ресурсів (кількість учнів у розрахунку на одного вчителя, доступність шкільного транспорту тощо).

Оцінювання ризиків та можливостей. Деталізація вимірювання ризиків руйнування системи та можливостей її швидкого відновлення визначає індикатори, зокрема масштабу (територіального і суспільного) та об'єкта оцінювання (критична інфраструктура, нестандартні загрози, соціальна поляризація, безпека).

Базою кумулятивної характеристики загроз і можливостей на національному рівні є ВВП в розрахунку на одну особу — з одного боку і безробіття (рівень та тривалість) — з другого; важливими є не так їх статичні рівні, як тенденції, що віддзеркалюють зрушення під впливами шоків. Стійкість окремих об'єктів на національному рівні оцінюють відповідно до загроз, які їх руйнування неминуче / імовірно створить для національної системи (довкілля, економіки, життєдіяльності населення тощо). Оцінювання резильєнтності критичної інфраструктури здійснюється через діджиталізацію послуг, потужність місцевих органів влади і потенційну вразливість до збоїв у критичних ланцюгах.

Важливою у процесі визначення потенційної спроможності протистояти наявним загрозам, що ґрунтується на оцінках індивідуальної мобільності і локальних економічних можливостей, є її диференціація за суспільним масштабом:

- на індивідуальному рівні очевидним індикатором є рівень добробуту (опірність зuboжінню через раптове різке зниження доходів);

- на рівні професійних або територіальних спільнот оцінка базується на їх опірності катастрофам [15], тобто на ідентифікації спільноти із певними ресурсами, з певною вразливістю до шоків — усі вони діють у соціумі, який залежить від багатьох взаємодіючих і взаємопов'язаних систем (економіки, довкілля, політики та управління, освіти, охорони здоров'я, управління ризиками стихійних лих, соціальної та культурної сфер, інфраструктури *etc*);
- на рівні компанії варто брати до уваги кількість працівників та їх заробітки (базою порівняння може бути динаміка або відповідність певному стандарту, наприклад, доходи варто зіставляти із прожитковим мінімумом чи рівнем сусідньої локалізації); важливим індикатором є кількість працюючих приватних підприємств на локальному ринку;
- на рівні місцевої виконавчої влади критично важливою є здатність фінансувати свої зобов'язання з доходів місцевих бюджетів.

Інституційні інструменти повоєнної розбудови резильєнтної економіки України. Резильєнтність як концептуальну основу та організаційний принцип політики застосовано у процесі підготовки, затвердження та реалізації багатьох конкретних проєктів ЄС: Плану дій з підвищення резильєнтності для країн, схильних до кризи (*The Resilience Action Plan for Crisis Prone Countries*), Стратегії ЄС з адаптації до зміни клімату (*The EU Strategy on Adaptation to Climate Change*), Рамкової стратегії стійкого енергетичного союзу із довгостроковою політикою щодо зміни клімату (*A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy*), Глобальної стратегії ЄС (*The EU Global Strategy*) *etc*.

Концепція резильєнтності є методологічною основою визначення інституційних інструментів повоєнної розбудови резильєнтної економіки України. Але принципово важливою є зміна управлінської моделі — перехід від моносуб'єктного ієрархічного жорстко централізованого до полісуб'єктного управління, зокрема шляхом упровадження таких форм суб'єктності, як-от взаємодія міжнародних структур і ТНК з державою; взаємодія різних держав для спільного досягнення цілей розвитку; взаємодія окремих регіонів / громад в особі місцевої влади включно із регіонами / громадами інших країн; взаємодія різних структур громадянського суспільства із органами управління та місцевого самоврядування; публічно-приватне партнерство. Відносини формуються за принципами партнерства, узгодження прав і обов'язків, обов'язковості санкцій за порушення угод, максимального виграшу всіх учасників і створення державою необхідного правового поля [16].

Відповідно типами полісуб'єктного управління є:

- централізовані ієрархічні відносини з елементами вертикальної й горизонтальної координації;
- децентралізовані відносини між суб'єктами за збереження їх автономії (повної або часткової);

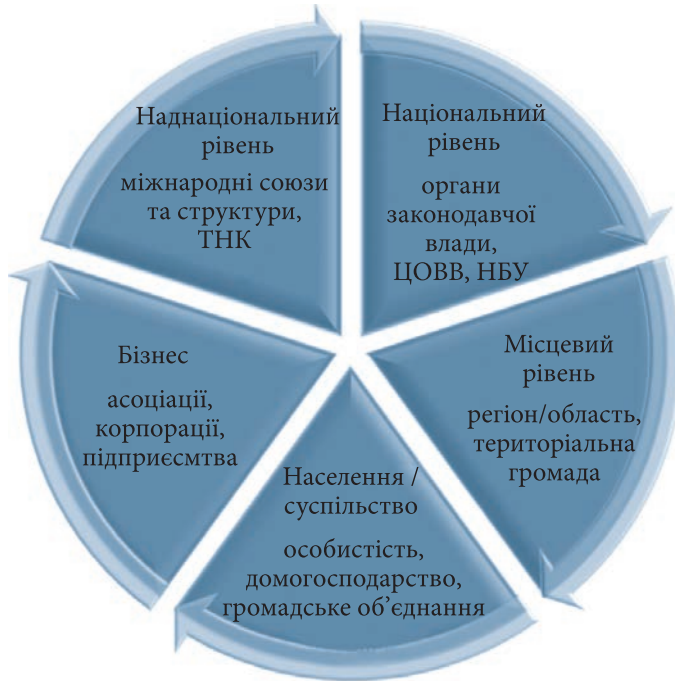

Рис. 3. Суб'єкти управління резильєнтною соціоекономічною системою
Джерело: розроблено автором.

- регіональні відносини з елементами координації;
- функціональні відносини з елементами координації;
- багаторівневі відносини суб'єктів управління різних рівнів та різних функцій з багатофункціональною координацією та взаємодією на регіональному та/або функціональному рівнях.

Полісуб'єктне управління істотно підвищує спроможність управляти економікою та суспільством шляхом знаходження ефективних заходів прийняття рішень щодо колективних цілей, пошуку засобів їх досягнення [17]. За класичним уявленням під рішенням розуміють процес, у рамках якого вибирається одна з кількох альтернатив для кожного моменту поведінки [18]. Особливо важливим такий підхід є в контексті розбудови резильєнтної економіки, протистояння глибоким довготривалим і цілеспрямованим шокам воєнного походження. Координація відбувається в умовах фундаментального виклику — неспівпадіння / суперечливості інтересів окремих суб'єктів [19]. Прикладом є суперечливість інтересів територіальних громад з великою кількістю евакуйованих і релокованих підприємств з одного боку, та громад, з яких населення і бізнес виїжджали через небезпеку — з другого. Усі ці громади вкрай зацікавлені у потужному людському й еко-

номічному потенціалі, що є фундаментом їхнього існування й розвитку. Отже, у повоєнній перспективі узгодження їх інтересів стане перешочерговим завданням, розв'язати яке можна в рамках полісуб'єктного підходу.

Контроль за дотриманням правил, норм, процедур, які уможливають прийняття й реалізацію суб'єктами спільних рішень, здійснюється самими акторами, а їх порушення викликає неухильне застосування конкретних взаємоузгоджених санкцій, що спирається на широке інституційне підґрунтя.

Інституції (*Institutions*) виступають «правилами гри» у суспільстві — формально, обмеженнями людських відносин шляхом «зниження невизначеності через встановлення стабільної (але не обов'язково ефективної) структури людської взаємодії» [20]. Діяльність формальних інституцій чітко визначається у правовому полі, а недотримання правил карається, натомість неформальні (т.зв. звичаї) хоча і не мають жорстких описів, часто є не менш (а іноді і більш) вимогливими і дієвими, ніж закон, а за відповідних умов можуть набувати формальних ознак. Характерною рисою інституційного середовища України є саме поширеність і висока ефективність неформальних інституцій, менш організованих, але не менш масових і ефективних. Загалом же ефективність кожної інституції завжди залежить від її «вбудованості» до мережі інших інституцій та суб'єктів [21].

Прикладами полісуб'єктного управління економікою України, спрямованого на підтримку її резильєнтності в умовах війни, є дотації міжнародних структур на покриття бюджетного дефіциту, участь бізнесу і населення у фінансуванні воєнних потреб шляхом адресного спрямування придбаного обладнання, регулювання бізнес-асоціаціями масштабів та порядку надання публічних послуг, організація територіальної оборони, налагодження її взаємодії з органами місцевого самоврядування і ЗСУ у перші тижні повномасштабної війни.

Інструменти резильєнтності визначає конкретна сфера, що підлягає відродженню. Так, демографічними інструментами є: репродуктивний, сімейний, життєзберезувальний, міграційний, що спираються на пронаталістську та сімейну політику, на формування та поширення у суспільстві стандартів здорового способу життя, на розвиток системи підтримки окремих соціальних чи вікових груп, на систему охорони здоров'я, політику доходів тощо. Економічні інструменти — це передусім податкова, кредитна, цінова, митна політика, політика оплати праці, ідеологія розвитку територіальних кластерів, інфраструктурні пріоритети. Але всі без винятку інструменти мають враховувати можливі ризики (воєнні, техногенні, природні тощо) руйнування / знищення, необхідні ресурси опірності та можливості відновлення в тому чи іншому вигляді.

Висновки. Повномасштабна агресія РФ спричинила низку принципово нових за своєю природою і силою шоків: економічних, енергетичних,

природно-ресурсних, соціопсихологічних, демографічних. Ефективне реагування на них є необхідною умовою не тільки воєнних успіхів, а й повного відновлення. Критично важливою складовою цього процесу є здатність передбачати шоки, швидко оговтуватись від потрясень і пристосуватись до нової реальності (постійних бомбардувань, руйнування житла, відсутності електроенергії, екологічних катастроф, мобілізації, недоступності зручних транспортних зв'язків з іншими країнами тощо).

Специфічна сила і характер воєнних шоків визначають нові методи і інструменти їх передбачення, вимірювання та реагування на наслідки, зокрема визначення основних аспектів формування та реалізації резильєнтності (природно-ресурсний, економічний, демографічний, соціопсихологічний) з урахуванням їх взаємозв'язків та різної швидкості трансформацій. Вимірювання фактичного стану системи після початку дії шоку в умовах неминучого обмеження інформації під час війни, як суцільної, так і вибіркової, спирається на моделі та *big data*, а оцінювання та прогнозування — на моніторинг і визначені траєкторії розвитку.

Провідну роль у формуванні й підтримці соціоекономічної резильєнтності під час війни відіграють ресурси домогосподарств та їхня поведінка, діяльність у рамках інституцій, зокрема неформальних, які довели свою виняткову ефективність (територіальна оборона, допомога в налагодженні життєдіяльності, організація евакуації, багатофункціональний волонтерський рух загалом).

Масштабні переміщення населення й економічних об'єктів для забезпечення від воєнних шоків спричиняють потенціальні загрози суперечностей між громадами, які прийняли маси евакуйованих, і громадами, що відроджуватимуть свій потенціал ледь не з нуля. Найбільш ефективним методом їх мінімізації є локальне полісуб'єктне управління з багатофункціональною координацією на територіальному та функціональному рівнях.

Особливості воєнного періоду, зокрема шоків, спричинених війною, зумовлюють необхідність динамічного резильєнтного управління країною, із передбаченням загроз і максимально швидким відновленням траєкторії розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bruneau M., Reinhorn A. Overview of the Resilience Concept. *Proceedings of the 8th US National Conference on Earthquake Engineering*. 2006. P. 18—22. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:39468936> (дата звернення: 01.10.2024).
2. Béné C., Wood R. G., Newsham A., Davies M. Resilience: New Utopia or New Tyranny? Reflection about the Potentials and Limits of the Concept of Resilience in Relation to Vulnerability Reduction Programmes. *IDS Working Papers*. 2012. 1—61. <https://doi.org/10.1111/j.2040-0209.2012.00405.x>

3. Keck M., Sakdapolrak P. What Is Social Resilience? Lessons Learned and Ways Forward. *Erdkunde*. 2013. Iss. 67 (1). P. 5—19. URL: <http://www.jstor.org/stable/23595352> (дата звернення: 01.10.2024).
4. ECR2 Economic Crisis: Resilience of Regions, Final Report. EPSON. European Commission. 2014. URL: https://archive.espon.eu/sites/default/files/attachments/Scientific_report.pdf (дата звернення: 01.10.2024).
5. Navracscs T., Sucha V., Wahlstroem M. et al. The Challenge of Resilience in a Globalised World. Publications Office of the European Union. 2015. <https://doi.org/10.2788/010872> (print), <https://doi.org/10.2788/771635> (online).
6. Gherghina S., Volintiru C., Stefan G., Agachi A. Understanding Local Resilience: Definitions, Dimension, and Measurement. Research Report, October 2021. ASPEN Institute, Romania. 2022. URL: https://locres.eu/wp-content/uploads/2022/02/Raport-Oct-21_logo.pdf (дата звернення: 02.10.2024).
7. Carlson J. L., Haffenden R. A., Bassett G. W., Buehring W. A., Collins III, M. J., Folga S. M. et al. Resilience: Theory and Application. United States. 2012. <https://doi.org/10.2172/1044521>
8. Masik G. The concept of resilience: Dimensions, properties of resilient systems and spatial scales of resilience. *Geographia Polonica*. 2023. Iss. 95 (4). P. 295—310. <https://doi.org/10.7163/GPol.0237>
9. Manca A. R., Benzur P., Giovannini, E. Building a Scientific Narrative Towards a More Resilient EU Society. Part 1: A Conceptual Framework. Joint Research Centre, European Commission. 2017. P. 3, 8. <https://doi.org/10.2760/635528>
10. Demographic Resilience Programme for Europe & Central Asia. UNFPA Eastern Europe & Central Asia Regional Office. 2020. URL: <https://eeca.unfpa.org/en/publications/demographic-resilience-programme-europe-central-asia> (дата звернення: 01.10.2024).
11. Investing in women's rights to build demographic resilience. *China Daily*. 2024. URL: <https://www.chinadaily.com.cn/a/202208/24/WS63057ca0a310fd2b29e73e97.html> (дата звернення: 02.10.2024).
12. Squires R., White I. Resilience and housing markets: Who is it really for? *Land Use Policy*. 2019. Iss. 81. P. 167—174. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.10.018>
13. Тимофій Милованов. 2024. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=2917958245040005&id=100004775745586&mibextid=WC7FNe&rdid=F5zGicvR3y1zcL0h (дата звернення: 01.10.2024).
14. National Research Council. Disaster Resilience: A National Imperative. Washington, DC: The National Academies Press, 2012. <https://doi.org/10.17226/13457>
15. Clark-Ginsberg A. et al. Practitioner approaches to measuring community resilience: The analysis of the resilience of communities to disasters toolkit. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 2020. Iss. 50. P. 1—10. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101714>
16. Лібанова Е., Романюк С. Концептуалізація полісуб'єктного управління в соціальних відносинах. *Демографія і соціальна економіка*. 2023. № 3 (53). С. 33—53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033>
17. Peters B. G. Is governance for everybody? *Policy and Society*. 2014. Iss. 33 (4). P. 301—306. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.10.005>
18. Simon H. A. Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Process in Administrative Organization. Third Edition. The Free Press, Collier Macmillan Publishers, London, UK, 1976.
19. Davoudi S., Evans E., Governa F., Santangelo M. Territorial Governance in the Making. Approaches, Methodologies, Practices. *Boletín de la A.G.E.* 2008. Iss. 46. P. 33—52.
20. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.

21. Van Assche K., Beunen R., Duineveld M. Formal / Informal Dialectics and the Self-Transformation of Spatial Planning Systems: An Exploration. *Administration & Society*, 2014. Iss. 46 (6). P. 654—683. <https://doi.org/10.1177/0095399712469194>

REFERENCES

1. Bruneau, M., & Reinhorn, A. (2006). Overview of the Resilience Concept. *Proceedings of the 8th US National Conference on Earthquake Engineering*, 18—22. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:39468936>
2. Béné, C., Wood, R. G., Newsham, A., & Davies, M. (2012). Resilience: New Utopia or New Tyranny? Reflection about the Potentials and Limits of the Concept of Resilience in Relation to Vulnerability Reduction Programmes. IDS Working Papers, 1—61. <https://doi.org/10.1111/j.2040-0209.2012.00405.x>
3. Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What Is Social Resilience? Lessons Learned and Ways Forward. *Erdkunde*, 67 (1), 5—19. <http://www.jstor.org/stable/23595352>
4. ECR2 Economic Crisis: Resilience of Regions, Final Report (2014). EPSON. European Commission. https://archive.espon.eu/sites/default/files/attachments/Scientific_report.pdf
5. Navracscs, T., Sucha, V., Wahlstroem, M. et. al. (2015). The Challenge of Resilience in a Globalised World. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2788/010872> (print), <https://doi.org/10.2788/771635> (online).
6. Gherghina, S., Volintiru, C., Stefan, G., & Agachi, A. (2022). Understanding Local Resilience: Definitions, Dimension, and Measurement. Research Report, October 2021. ASPEN Institute, Romania. https://locres.eu/wp-content/uploads/2022/02/Raport-Oct-21_logo.pdf
7. Carlson, J. L., Haffenden, R. A., Bassett, G. W., Buehring, W. A., Collins, III, M. J., & Folga, S. M. et al. (2012). Resilience: Theory and Application. United States. <https://doi.org/10.2172/1044521>
8. Masik, G. (2023). The concept of resilience: Dimensions, properties of resilient systems and spatial scales of resilience. *Geographia Polonica*, 95 (4), 295—310. <https://doi.org/10.7163/GPol.0237>
9. Manca, A. R., Benczur, P., & Giovannini, E. (2017). Building a Scientific Narrative Towards a More Resilient EU Society. Part 1: A Conceptual Framework. Joint Research Centre, European Commission. P. 3, 8. <https://doi.org/10.2760/635528>
10. Demographic Resilience Programme for Europe & Central Asia (2020). UNFPA Eastern Europe & Central Asia Regional Office. <https://eeeca.unfpa.org/en/publications/demographic-resilience-programme-europe-central-asia>
11. Investing in women's rights to build demographic resilience (2024). *China Daily*. <https://www.chinadaily.com.cn/a/202208/24/WS63057ca0a310fd2b29e73e97.html>
12. Squires, R., & White, I. (2019). Resilience and housing markets: Who is it really for? *Land Use Policy*, 81, 167—174. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.10.018>
13. Timofiy Mylovanov (2024). https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=2917958245040005&id=100004775745586&mibextid=WC7FNe&rdid=F5zGicvR3y1zcL0h
14. National Research Council (2012). Disaster Resilience: A National Imperative. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/13457>
15. Clark-Ginsberg, A. et al. (2020). Practitioner approaches to measuring community resilience: The analysis of the resilience of communities to disasters toolkit. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 1—10. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101714>
16. Libanova, E., & Romaniuk, S. (2023). Conceptualization of multi-subject management in social relations. *Demography and social economy*, 3(53), 33—53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033> [in Ukrainian].

17. Peters, B. G. (2014). Is governance for everybody? *Policy and Society*, 33 (4), 301—306. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.10.005>
18. Simon, H. A. (1976). *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Process in Administrative Organization*, Third Edition, The Free Press, Collier Macmillan Publishers, London, UK.
19. Davoudi, S., Evans, E., Governa, F., & Santangelo, M. (2008). Territorial Governance in the Making. Approaches, Methodologies, Practices. *Boletín de la A.G.E.*, 46, 33—52.
20. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
21. Van Assche, K., Beunen, R., & Duineveld, M. (2014). Formal/Informal Dialectics and the Self-Transformation of Spatial Planning Systems: An Exploration. *Administration & Society*, 46 (6), 654—683. <https://doi.org/10.1177/0095399712469194>

Стаття надійшла до редакції 14.10.2024

Ella Libanova, Academician of NAS of Ukraine, Dr. Sc. (Economics), Prof., Director
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: libanova@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7170-7159
Scopus ID: 36091519900
Researcher ID: AAZ-5395-2020

RESILIENCE OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE TO THE SHOCKS CAUSED BY THE WAR: SPECIFICS OF FORMATION AND RESPONSE

The full-scale aggression of the Russian Federation has caused a number of fundamentally new shocks for Ukraine, which it had neither economic nor time resources to adapt to. The ability to anticipate possible attacks, quickly recover from shocks and adapt to the new reality (constant bombardment, destruction of housing, lack of electricity, mobilisation, lack of convenient transport links with other countries, etc.) has become critical.

The strength and nature of war shocks determine new methods and tools for their prediction and measurement, which is extremely difficult in the context of the inevitable limitation of information, both comprehensive and selective, during war. In such circumstances, measuring the actual state of the system after the shock has started relies on models and big data, while assessment and forecasting, primarily *ex ante*, relies on monitoring, including defined development trajectories.

Determining possible responses to the effects of shocks requires clarifying the main aspects of the formation and implementation of resilience (natural resource, economic, demographic, socio-psychological), taking into account their interrelationships and different rates of change, powers and capabilities of individual governance actors (supranational, national, local, and personal), including the specific role of household resources and their consumption behaviour.

Of particular importance is the scale of the system and the appropriate response tools, the focus on mono- or multi-subject governance, coordination mechanisms, and the formality/informality of institutions. In particular, in Ukraine, informal institutions, mainly at the local level (territorial defence, volunteer movement, etc.), have proved to be very important.

Keywords: resilience; war-related shocks; aspects of resilience; measuring and forecasting risks and opportunities; actors and instruments; role of households in socio-economic resilience during war.